

В. В. Налуцишин,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права

УДК 343.343.3 (477)

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ, ЩО ПЕРЕДБАЧАЄ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ (ГРОМАДСЬКОГО СПОКОЮ)

Розглядаються питання становлення та розвитку кримінального законодавства України, що передбачає відповідальність за злочини проти громадського порядку (громадського спокою).

Ключові слова: кримінальна відповідальність, громадський порядок, громадський спокій, кримінально-правові норми.

Розділом XIV ст.ст. 293–304 Кримінального кодексу України передбачається кримінальна відповідальність за “злочини проти громадського порядку та моральності”. Ці діяння були предметом дослідження науковців як за час дії радянського кримінального законодавства, так і Кримінального кодексу України (далі — КК України), що засвідчує складність та неоднозначність цієї проблеми. Необхідність охорони особистого спокою людини та додержання певного порядку взаємовідносин всередині спільноти, які постійно змінюються, обумовлює, в свою чергу, зміну та розвиток норм, які встановлюють відповідальність за злочини проти громадського порядку (громадського спокою). Враховуючи циклічність суспільного розвитку, визначення обов’язкових ознак цих діянь можливе за допомогою звернення до генезису цих норм. У юридичній літературі зазначається, що дослідження природи кримінального законодавства є дієвим способом відтворення в пізнанні історичного процесу в його конкретній хронологічній послідовності.

Аналіз літературних джерел звичаєвого права, нормативно-правових актів “Руська правда”, церковних статутів, договорів київських князів з Візантією, Новгородських і Псковських судних грамот, Литовських статутів, Московських Судебників 1497 і 1550 рр., засвідчує відсутність норм про хуліганство. Відсутня така норма і в нормативних актах Гетьманської держави. Можна припустити, що у випадках, коли мало місце порушення спокою, бешкетництво або навіть грубий прояв зневаги до будь-якої особи, коли такі прояви супроводжувалися спричиненням фізичної або майнової шкоди, вчинене тягло відповідальність за посягання на здоров’я (життя в разі вбивства) або власності [1].

Деякі подібні положення передбачались у Соборному уложенні 1649 року, Уложенні про покарання уголовні і виправні 1845 року, Уголовному уложенні 1903 р. [2]. Як вбачається з досліджених джерел, причинами, що породжували, як наслідок, хуліганські прояви, було пияцтво, безправне становище простого люду, абсолютизм влади. У цілому до 1917 року юридичної відповідальності за брутальні вчинки, які б мали ознаки хуліганства, не було, такі дії не враховувалися і в кримінальній статистиці. Наприклад, хуліганство як правопорушення, яке

завдає шкоди моральним засадам, почало сприйматись як злочин і засуджуватись у кінці XIX століття в Англії, США, Росії та інших країнах, проте його визначення на законодавчому рівні не було закріплено, не було і доктринального його визначення [3].

З 1917 року серед злочинів, які найбільш завдають шкоди громадському порядку (громадському спокою), виокремлюється хуліганство. У радянському законодавстві вперше про хуліганство згадується в ст. 2 Декрету РНК РРФСР від 4 травня 1918 року “Про революційні трибунали”, згідно з яким до відання цих трибуналів були віднесені і “... справи по боротьбі з погромами, хабарництвом, фальсифікацією, неправомірним використанням радянських документів, хуліганством і шпигунством” [4]. Відповідно до вказаного декрету підсудність хуліганства визначалась нарівні з підсудністю контрреволюційних злочинів [5, с. 311; 6].

У постанові Касаційного відділу ВЦВК від 6 жовтня 1918 року “Про підсудність революційним трибуналам”, згідно з якою винним у хуліганстві вважається той, хто виключно з метою внести дезорганізацію в розпорядження радянської влади або образити моральні почуття чи політичні переконання оточуючих вчинив безчинство вперше, визначається хуліганство як кримінальний злочин [7]. У подальшому визначення хуліганства залежно від політичних та інших обставин зазнавало змін як за змістом, так і за описом його юридичних ознак.

Кримінальна норма, яка передбачала б відповідальність за хуліганство з'явилась у Кримінальному кодексі Української РСР 1922 року, який реценіював кримінально-правову норму КК РРФСР, що знаходилась у главі V “Злочини проти життя, здоров'я, свободи і гідності особи”, підрозділу 5 “Інші посягання на особу і її гідність”.

У жовтні 1924 року редакція ст. 176 КК РСФСР була змінена. За ч. 1 цієї статті передбачалася адміністративна відповідальність у вигляді примусових робіт до одного місяця, або штрафу до 50 р., за ч. 2 — встановлювалася кримінальна відповідальність осіб, до яких вже застосовувались заходи адміністративного стягнення, або коли хуліганські дії наполегливо не припинялися, не зважаючи на попередження органу міліції, або іншого, на кого покладався обов'язок підтримувати громадський порядок. Покаранням було позбавлення волі на строк до 3 місяців. На думку деяких науковців, пом'якшення покарання за хуліганські дії слід розглядати з урахуванням позитивних зрушень, які були обумовлені новою економічною політикою (НЕП).

Проведення радянською владою індустріалізації та колективізації країни, коли населення все більше концентрувалось за місцем роботи на новобудовах, де були відсутні більшість елементарних умов проживання та життєдіяльності, на сесії ВЦВК СРСР 1925 р. було поставлено питання про посилення репресій щодо хуліганських проявів, в проекті КК РРФСР 1926 р. у статті про відповідальність за хуліганство була змінена редакція, а сама стаття віднесена до числа злочинів проти порядку управління.

Декретом ВЦВК і РНК від 7 липня 1926 р. прийнята нова редакція ст. 176 КК 1922 р., відтворена в ст. 74 КК РСФСР 1926 року та викладена в такій редакції: “Хуліганство, тобто бешкетні, пов'язані з явною неповагою до суспільства дії, вчинені в перший раз, тягнуть за собою позбавлення волі на строк до трьох місяців, якщо до порушення кримінального переслідування на особу, яка вчинила дії, не було накладеного адміністративного стягнення”. У літературі того часу правильність таких пропозицій була підтримана, оскільки, на думку авторів, хуліганські дії зовсім не посягають на особу, тоді як порядку управління, або точніше громадському порядку, завдається шкода від дій хулігана, який, завдаючи шкоду громадському порядку (тобто суспільству), проявляє “явну неповагу до суспільства”. Таке визначення хуліганства як злочину обумовлювалось не юридичною природою діяння,

а потребами політичної ситуації, ідеологічного характеру, що ускладнювало однакове застосування цієї норми. Передбачалось, якщо визначені дії полягали в буйстві або безчинстві, або вчинені повторно, або настійливо не припинялися, не дивлячись на попередження органів, що охороняють громадський порядок, або ж за своїм змістом відрізнялись виключним цинізмом чи зухвалістю, — позбавлення волі на строк до двох років. Зауважимо, що в цій нормі вперше для визначення змістової характеристики хуліганства використано складний оціночний термінологічний зворот “виключний цинізм або зухвалість”.

Український законодавець визначив ознаки хуліганства Постановою ВУЦВК і РНК УРСР від 25 серпня 1926 р. “Про посилення боротьби з хуліганством”. Статтею 176 КК УРСР 1927 р. давав наступне визначення: “Хуліганство, тобто бешкетні, пов’язані з явною неповагою до суспільства дії, тягнуть за собою примусові роботи на строк до одного місяця або штраф до 50 карбованців. Ті ж дії, якщо вони ускладнювалися буйством або безчинством, або наполегливо не припинялися, не дивлячись на попередження органів, що охороняють громадський порядок, — позбавлення волі на строк до трьох років із строгою ізоляцією. Ті ж дії, якщо вони пов’язані із вбивством, зґвалтуванням, тяжкими тілесними ушкодженнями на тілі або з підпалом, — позбавлення волі на строк до десяти років зі строгою ізоляцією, з підвищенням, при особливо обтяжуючих обставинах, до вищої міри соціального захисту (розстріл)” (виділено нами — В. Н.).

Пленум Верховного Суду СРСР неодноразово зазначав, що під кримінально-карним хуліганством слід розуміти дії, які порушують громадський порядок і пов’язані з явною неповагою до суспільства. “Звідси випливає, — зазначалося в ч. 1 § 1 Постанови, — що не будь-яке порушення громадського порядку повинно тягти за собою кримінальну відповідальність. Малозначні дії, хоч би вони й містили зазначені ознаки, повинні розглядатися в адміністративному порядку” [8, с. 115].

Зважаючи на те, що хуліганство ст. 70 КК УРСР (так само і в КК інших радянських республік) було віднесено до інших злочинів проти порядку управління, доктрина радянського кримінального права розглядала цей злочин як дії, що порушують соціалістичний правопорядок, у яких проявляється явна неповага до суспільства. Головною конструктивною ознакою злочину було місце його вчинення: підприємства, установи, організації та громадські місця. Формами хуліганських дій визнавалися виказування нецензурних і брутальних слів, відкрите відправлення природних потреб, приставання до громадян на вулиці і в громадських місцях, зривання афіш і плакатів, вчинення дебошу в клубах, кінотеатрах, умисне забруднення місць відпочинку громадян тощо. Таке об’єднання ознак адміністративного правопорушення й ознак кримінального діяння розширювало сферу визначення осіб, які їх вчинювали, злочинцями, що породжувало негативні наслідки.

Щодо ч. 2 ст. 74 КК РРФСР, Постановою ЦВК і РНК СРСР від 29 березня 1935 р. (СЗ № 18) “Про міри боротьби з хуліганством” було визначено, що за злісне хуліганство, передбачене і відповідними статтями кримінальних кодексів інших союзних республік, повинно бути встановлено покарання до 5 років тюрми, що і було закріплено в цій статті. У постанові акцентувалась увага на небезпечності хуліганських дій, пов’язаних із застосуванням вогнепальної і холодної зброї, але змін до ст. 74 КК РСРФСР не пропонувалося.

Наведені нормативні акти дають підстави для таких висновків. Радянська влада, забезпечуючи захист державних інтересів, відійшла від захисту інтересів окремих громадян, вбачаючи в хуліганських проявах діяння, що завдає шкоду, в першу чергу, державі. Хоча в юридичній літературі того часу панувала точка зору про те, що вирішальна роль у боротьбі з хуліганством належить громадськості, законодавець, посилюючи відповідальність за хуліганство, надавав цьому злочину особливу суспільну небезпеку, що проявлялася в грубому порушенні громадського порядку. Радянська наука кримінального права під цим розуміла заподіяння суттєвої

шкоди громадському порядку, тобто державним, суспільним або особистим інтересам, що проявилось у формі злісного порушення норм соціалістичної моралі [6]. У той же час, у КК Грузинської РСР і КК Узбецької РСР зберігалось визначення хуліганства як пустотливих, пов'язаних з явною неповагою до суспільства дій.

У воєнний та повоєнний періоди спостерігалось зменшення злочинних хуліганських проявів при зростанні “дрібного” хуліганства.

Реформування радянського кримінального законодавства в 50–60-ті роки ХХ ст. відбувалось шляхом уніфікації КК союзних республік. Хуліганство визнавалось злочином проти громадського порядку і було віднесено до глави “Злочини проти громадської безпеки, громадського порядку і народного здоров'я”. Текст ч. 1 ст. 206 КК РРФСР повністю було відтворено в ч. 1 ст. 206 КК УРСР 1960 р.: Хуліганство, тобто дії, що грубо порушують громадський порядок і виражають явну неповагу до суспільства, карається позбавленням волі на строк до одного року або виправними роботами на такий же строк. За ч. 2 злісне хуліганство, тобто ті ж самі дії, пов'язані з опором представнику влади або представнику громадськості, який виконує обов'язки по охороні громадського порядку, або за своїм змістом відзначаються виключним цинізмом або зухвалістю, або вчинені особою, раніше судимою за хуліганство, або особливо небезпечним рецидивістом, — карається позбавленням волі на строк до п'яти років [9].

На відміну від більшості КК союзних республік, у ст. 206 КК УРСР була відсутня вказівка на умисний характер хуліганських дій. Норма була переобтяжена оціночними поняттями політичного, ідеологічного та нормативного характеру, а поняття “грубе порушення громадського порядку” стало конструктивною ознакою цього злочину. Вперше для визначення кримінально-карного хуліганства законодавець вжив термін “*грубе* (виділене нами — В. Н.) порушення громадського порядку”, що не може вважати вдалим, адже на практиці поширеними були випадки притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які фактично вчиняли адміністративні правопорушення. С. С. Яценко ще в 1965 році зазначав що не можна визнати вдалим вживання терміна “громадський порядок” у ст. 206 КК УРСР та самій назві Глави Х Кодексу. У цьому випадку мова йде, по суті, про поняття більш вузьке — про правопорядок, а точніше лише про його частину [10, с. 107].

Ми погоджуємось з такою точкою зору і, більш того, вивчивши практику застосування ст. 206 КК, підтримуємо позицію автора про те, що цей злочин спрямовується не проти громадського порядку як складової правопорядку, а саме проти “громадського спокою”.

Указом Президії Верховної Ради СРСР від 26.07.1966 р. “Про посилення відповідальності за хуліганство” до ст. 206 КК УРСР були внесені доповнення, відповідно до яких за ч. 1 ст. 206 КК кримінальна відповідальність наступала також і в разі вчинення повторно протягом року дрібного хуліганства. Таким чином, відбулось об'єднання юридичних ознак кримінально-правового характеру з адміністративно-правовими ознаками.

Дослідження нормативних актів юридичної літератури показує, що законодавство, яке встановлювало відповідальність за хуліганство і надалі змінювалось. Так, до ст. 206 КК УРСР 1960 р. Указами Президії Верховної Ради УРСР від 17 серпня 1966 р., № 2368–07 від 12 грудня 1969 р., № 1848–09 від 23 березня 1997 р., № 4571–10 від 12 січня 1983 р.; Законом України № 41/95–ВР від 8 лютого 1995 р. вносились зміни і доповнення.

Усе це не зовсім позитивно впливало на правозастосовчу діяльність судів. Зусилля Пленуму Верховного Суду СРСР і Пленумів Верховних Судів союзних республік з роз'яснення ознак хуліганства та наповнення їх конкретним юридичним (кримінально-правовим) змістом не давали очікуваного результату. Серед злочинів, спрямованих проти громадської безпеки і громадського порядку, хуліганство

залишається одним із найнебезпечніших і найпоширеніших. У постанові Пленуму Верховного Суду СРСР від 16 жовтня 1972 р. “Про судову практику по справах про хуліганство” було сформульовано так: “... хуліганство є найбільш поширеним правопорушенням, на ґрунті якого вчинюються інші, більш тяжкі злочини” [11].

Таке визначення хуліганства не можна визнавати повністю правильним. По-перше, найбільшу частину злочинів складала злочинні посягання проти власності; по-друге, за допомогою “регулювання” відповідальності за хуліганські правопорушення (дрібне хуліганство, кримінально-каране з ознаками адміністративного правопорушення) проводилась боротьба з цими негативними антигромадськими проявами без визначення чітких причин їх вчинення, особливо юридичних ознак самого злочину. На нашу думку, слід визнати слушною позицію, що хуліганство, яке спрямоване проти громадського порядку, насамперед, грубо порушує спокій громадян, завдає шкоду честі, гідності і недоторканності особи, пов’язане з публічною образою, нанесенням побоїв, пошкодженням або знищенням чужого майна, перешкоджанням нормальній роботі підприємств, установ та організацій. Основою цих дій є психофізичне насильство, яке є домінуючим при вчиненні кваліфікованих видів хуліганства.

Після припинення існування СРСР законодавці пострадянських країн суттєво змінили опис юридичних ознак кримінально-караного хуліганства. Судова практика і статистика показує, що діяння, яке визнається кримінально-караним хуліганством, є поширеним умисним злочином, який має свою специфічну юридичну природу. Так, аналізуючи ст. 296 КК України, в якій хуліганство визначено як “грубе порушення громадського порядку з мотивів явної неповаги до суспільства, що супроводжується особливою зухвалістю чи винятковим цинізмом”, ми вважаємо, що в ній неправильно визначені акценти щодо охорони громадського спокою. Це не свідчить про те, що ми підтримуємо думку вчених про “декриміналізацію” хуліганства. Вважаємо, що особлива зухвалість і винятковий цинізм, справді, є конструктивними (обов’язковими) ознаками діяння, спрямованого на порушення спокою в громадських місцях, що породжує у громадян страх тощо. А тому їх слід розглядати як способи вчинення цього злочину [12].

Дослідження нормативно-правових (політико-правових) документів, кримінального законодавства, якими передбачалась відповідальність за злочини проти громадського порядку (громадського спокою), в тому числі й хуліганства, дозволило нам встановити певні закономірності його становлення та розвитку і зробити такі висновки:

1. Досліджене радянське законодавство та історично-правові джерела щодо злочинів проти громадського порядку (громадського спокою), в якому домінуючим злочином визнавалось хуліганство, мало такі періоди свого розвитку:

а) 1917–1922 рр. — політико-нормативними документами хуліганство визначається як діяння з ознаками контрреволюційного вчинку (політичне хуліганство);

б) 1922–1927 рр. — хуліганство визнається злочином проти особи;

в) 1927–1960 рр. — хуліганство визнається злочином проти порядку управління, яким завдається шкода громадському порядку;

г) 1960–2001 рр. — злочин проти громадської безпеки, громадського порядку та народного здоров’я;

ґ) з 2001 р. по цей час — злочин проти громадського порядку та моральності.

Діяння, спрямовані на порушення громадського порядку (громадського спокою), в тому числі і хуліганство, були поширеним злочином. Особам, які вчиняли це діяння, притаманні агресивність, насильство і жорстокість.

2. На етапі створення сучасного кримінального законодавства ефективна боротьба з порушеннями громадського порядку вимагає відходу від домінуючої функції ст. 296 КК України, оскільки це охороняється всією системою норм КК України.

3. Проведене дослідження генезису злочинів проти громадського порядку дає підстави запропонувати кримінально-правову норму “Умисне порушення громадського спокою”, редакцію якої ми запропонували раніше [13].

Список використаних джерел

1. Історія держави і права України [Текст] : [навч. посіб.] / за ред. А. С. Чайковського. — К. : Юрінком Інтер, 2001. — 384 с.
2. Российское законодательство X–XX веков [Текст] : [в 9 т.] / под общ. ред. О. И. Чистякова. — М. : Юрид. лит., 1984. — Т. 9. Законодательство эпохи буржуазно-демократических революций / отв. ред., [авт. введ., с. 5–38, и заключения] О. И. Чистяков. — 1994. — 352 с.
3. Наклович, М. Л. Кримінально-правова боротьба з хуліганством [Текст] / М. Л. Наклович. — Львів : Вища школа, 1974. — 112 с.
4. О революционных трибуналах : Декрет Совета Народных Комиссаров РСФСР от 04.05.1918 г. [Текст] // Собрание узаконений и распоряжений рабоче-крестьянского правительства РСФСР. — 1918. — № 35. — Ст. 471.
5. Курс советского уголовного права [Текст] [в шести томах]. — М. : Наука, 1971. — Часть Особенная. Том VI. Преступления против государственного аппарата и общественного порядка. Военские преступления. — 559 с.
6. Мишуни, П. Г. Очерки по истории советского уголовного права (1917–1918 гг.) [Текст] / П. Г. Мишуни. — М. : Госюриздат, 1954. — 231 с.
7. Сборник документов по истории уголовного законодательства СССР и РСФСР (1917–1953 гг.) [Текст] / под ред. И. Т. Голякова. — М. : Гос. изд-во юридич. лит-ры, 1953. — 463 с.
8. Кримінальний кодекс Української РСР [Текст] : Офіційний текст із змінами на 1 вересня 1958 р. та з додатками постатейно-систематизованих матеріалів. — К. : Держ. вид. політ. літ., 1958. — 162 с.
9. Кримінальний кодекс УРСР від 28.12.1960 р. № 2000–05 [Текст] // ВВР. — 1961. — № 2. — Ст. 14.
10. Яценко, С. С. Питання відповідальності за злочинні посягання на охоронців громадського порядку [Текст] / С. С. Яценко // Проблеми правознавства : міжвідомчий науковий вісник. Вип. 2. — К. : Вид-во Київського ун-ту, 1965. — С. 103–108.
11. О судебной практике по делам о хулиганстве : постановление Пленума Верховного Суда СССР от 16.10.1972 г. № 9 (д) [Текст] // Постановки Пленуму Верховного суду України. Офіційне видання [Текст]. — К. : А.С.К., 2000. — Том 2. — С. 221–227.
12. Налуцишин, В. Способи вчинення кримінально-караного хуліганства [Текст] / В. Налуцишин // Вісник прокуратури. — 2006. — № 2. — С. 117–123.
13. Налуцишин, В. В. Кримінально-правова охорона громадського порядку та громадського спокою потребує удосконалення кримінально-правових норм (ст.ст. 293–296 КК України) [Текст] / В. В. Налуцишин // Університетські наукові записки. — 2011. — № 2 (38). — С. 261–266.

*Рекомендовано до друку кафедрою кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права
(протокол № 5 від 14 грудня 2012 року)*

Надійшла до редакції 18.12.2012

Налуцишин В. В. Становление и развитие уголовного законодательства Украины, предусматривающего ответственность за преступления против общественного порядка (общественного спокойствия)

Рассматриваются вопросы становления и развития уголовного законодательства Украины, предусматривающего ответственность за преступления против общественного порядка (общественного спокойствия).

Ключевые слова: кримінальна відповідальність, общественный порядок, общественное спокойствие, кримінально-правовые нормы.

Nalutsyshyn, V. V. The Formation and Development of the Criminal Laws of Ukraine, which Provides for Liability for Crimes against Public Order (Public Safety)

The problems of the formation and development of the criminal law of Ukraine provide for liability for crimes against public order (public safety).

Keywords: *criminal liability, public order, public peace, criminal law.*

